

Vpleteni »opazovalci« – viktimološka razčlemba*

Dr. Janez Pečar, znanstveni sodelavec, inštitut za kriminologijo Ljubljana

1. Uvod

Kazensko pravosodje in sploh kazensko pravo sta se v zgodovini ukvarjala predvsem s storilcem kaznivega dejanja. Tudi družbeno razpoloženje je bilo, in je še vedno, naklonjeno žrtvam in navadno obsoja storilca. Kriminološka raziskovanja so kriminaliteto obravnavala večinoma enostransko, to je iz zornega kota dejanja in njegovega glavnega nosilca. Že nekaj desetletij pa žrtvam kaznivih dejanj posvečajo večjo pozornost kot prej in se zanjo bolj zanimajo ne samo v psihološkem in biološkem ter kriminalističnem oziru, marveč tudi v pravnem, kriminalno-političnem, še posebno pa kriminalno-preventivnem. Prišli so namreč do spoznanj, da se zlasti pri tako imenovni personalizirani kriminaliteti v razmerjih med storilcem kaznivega dejanja in žrtvijo razvijajo »bio psihične družbene vezi«,¹ iz katerih tako ali drugače izhajajo tudi nezaželene posledice. Te vezi so v razmerjih subjekt—objekt ne samo teoretično, ampak tudi praktično pomembne.

Prav tu, to je na razmerjih storilec—žrtev ali ob proučevanju razmerij »kriminalnega para«² oziroma ob medsebojnem vplivanju in učinkovanju »storilca in trpina«³ je nastala in se razvija viktimologija ali »kriminologija medsebojnih razmerij«⁴ oziroma »viktimološka kriminologija«⁵, kot nekateri danes različno imenujejo znanost o »stopnji in načinu sodelovanja žrtve pri nastanku in razvoju kaznivega dejanja«.⁶ Hkrati pa ugotavljajo, da je posameznik lahko postal žrtev kaznivega dejanja brez vsakršnega sodelovanja s storilcem in brez svojega prispevka pri nastanku dejanja ali pa je lahko

dejanje povzročil z aktivnim prispevanjem, jasno in nedvoumno.

Viktimologija, podobno kot večina drugih znanosti, ki se ukvarjajo s človekom, uporablja zlasti številna spoznanja psihologije, psihiatrije, sociologije, kriminologije, biologije, pa tudi prava, da raziskuje najrazličnejše dejavnike, ki porajajo konfliktna družbena stanja, bodisi za žrtev bodisi za druge. V zvezi s tem pa raziskuje vloge žrtve in njena »medosebna in družbena razmerja«.⁷

Problematiko žrtve so po nekaterih piscih⁸ že zdavnaj načenjali religija, filozofske smeri in prav tako literatura, zlasti pri klasikih; (npr. Goethe, Dostojevski) ti žrtve obravnavajo s psiholoških, moralnih, naravnih, socialno-kulturnih, bioloških in drugih strani.

Močnejše pa je pomen žrtve poudarila italijanska pozitivistična šola⁹ z Lombrosom, Ferrijem in Garofalom.

Prav tako je Tarde v svoji »Filozofiji kazni« napadel »zakonodajne napake« ob prevelikem razmišljanju, toda v premajhni pozornosti motivom, ki nakazujejo pomembna razmerja med storilcem in žrtvijo. Thomas De Quincey je spoznal, da žrtev večasih lahko postane tisti, ki bi moral biti morilec. Dejal je: »Lahko vam povem za ljudi (imen ne navajam), ki so bili umorjeni v kaki temni ulici; to se ne zdi nič posebnega, toda če zadevo pogledamo nekoliko globlje, se javnost zave, da je umorjeni sam hotel oropati svojega ubijalca in ga ne nazadnje tudi umoriti, če bi bil dovolj močan.«

Garofolo je ugotovil, da žrtev lahko drugega izzove k napadu in da že neznatno izzivanje, odvisno od napadenega, utegne povzročiti uboj.¹⁰

Do podobnih spoznanj so prišli tudi drugi, zlasti Anselm Feurbach, F. T. Jesse, Bongor, Sutherland, Kinberg, Exner in drugi tako imenovani predviktimologi ter von Hentig, Mendelsohn, Ellenberger, Sellig, za njimi pa še dosti drugih; problematiko žrtve obravnavajo glede na vrsto dejanj, ki so jih morale utrpeti, npr. uboje in telesne poškodbe, posilstva in sploh seksualna kazniva dejanja, goljufije ali kakšna druga kazniva dejana, zlasti tatlvine raznih vrst, ženitovanjske prevare itd., še posebno zanimive pa so razne mezgode (accident proneness).

* V raziskavi »Uboji na Slovenskem«, ki smo jo opravili na inštitutu za kriminologijo v Ljubljani, sem napisal njen viktimološki del. Pričujoči sestavek pa je zelo razširjena in izpopolnjena ter skoraj nanovo zastavljena obdelava poglavja, ki obravnava prispevek tretjih oseb pri ubojih. Statistične podatke za raziskavo je obdelal vodja raziskave, tov. Boris Uderman, višji strokovni sodelavec inštituta za kriminologijo. Podatke iz sodnih spisov so pripravili nekateri zunanji sodelavci. Raziskavo je financiral Sklad Borisa Kidriča v Ljubljani.

¹ Glej več o tem: Fattah: Uloga žrtve u odredjenju delikta, str. 646, Mendelsohn: La victimologie, str. 99.

² Mendelsohn: Excerpta Criminologica, str. 241, Pinatel str. 250, Versele str. 462.

³ Hentig, str. 389, str. 438.

⁴ Nagel, str. 245.

⁵ Versele, str. 462.

⁶ Schultz, str. 135.

⁷ Castro Aniyar, str. 545.

⁸ Glej na primer: Ellenberger, str. 103, Fattah, str. 120—121.

⁹ Glej na primer: Ellenberger, str. 103, Fattah, Šeparović, str. 111—123.

¹⁰ Navedeno po Wolfgangu, str. 246—247.

Empirična raziskovanja obravnavajo vlogo žrtve iz raznih psiholoških, pravno-teoretičnih, kriminoloških, pa tudi etioloških, fenomenoloških, preventivnih, profilaktičnih, terapevtskih, kriminalističnih in drugih izhodišč.

Vse kaže, da gre zasluga za nastanek viktimologije kot znanosti predvsem Hentigu in Mendelsohnu; ta sta po drugi svetovni vojni »vsak na svoji strani zemeljske krogle, vsak zase in brez medsebojnih stikov«¹¹ postavila temelje za razvoj te discipline, čeprav je še danes sporno, komu izmed njiju je pripisati večjo prednost, zlasti zato, ker se z njima načinja tudi vprašanje samostojnosti viktimologije ali njene uvrščenosti v kriminologijo.

2. Medosebna razmerja storilca in žrtve

Žrtve številnih (zlasti pa personaliziranih) kaznivih dejanj pogosto s svojim vedenjem in ravnanjem zavestno ali nezavestno napeljujejo k svoji lastni viktimalizaciji. Exner meni, da gre pri tem tudi za »osebne predispozicije«,¹² ki so hkrati sestavine kriminalnega položaja, v katerem je kdo postal žrtev. Neredki viktimologi ugotavljajo, da žrtev oblikuje storilec in kaznivo dejanje.¹³ Po psihoanalitični teoriji, ki je uporabna za razlago nekaterih personaliziranih kaznivih dejanj, to pa so predvsem tudi uboji, stojita zlasti ljubezen in sovraštvo drug poleg drugega, največkrat pa sta med seboj prepletena, tako da posameznik lahko ljubi in ubije objekt svojega hrepenenja, če je normalno izražanje njegovih čustev ogroženo od ljubosumnosti.¹⁴

Prispevek žrtve v viktimodinamiki danes določamo različno. Njena vloga v tako imenovani viktimogenezi je lahko napeljevalna, vabilna, sodelovalna ipd. Žrtev lahko opusti ukrepe, ki bi bili potrebni za njeno varnost, lahko izzove dejanje prek čustvene vezi z drugim in lahko privoli v dejanje, s katerim je ogrožena. Tudi njena osebnost je lahko zapeljiva, podredljiva, privlačna, očarljiva in podobno. S svojim vedenjem in ravnanjem lahko pri storilcu vzbuja občutek, da gre za mučenje, draženje, nagajanje, vabljenje itd. Nekateri ljudje so že po svojem načinu komuniciranja z drugimi agresivno-tiranski, bližnje ali tiste, za katere menijo, da bodo upogljivi, si

skušajo bodisi telesno bodisi duševno podrežati ali kako drugače kažejo svojo moč nad drugimi, včasih tako daleč, da vzbude sovražne in nasilne reakcije.

Žrtev pri personalizirani kriminaliteti oziroma v medsebojnih razmerjih »kriminalnega para« torej ni vedno »pasivni subjekt«¹⁵ kaznivega dejanja, marveč neredko njegov aktivni nosilec in očitni povzročitelj. S svojimi notranjimi (biološkimi-telesnimi) pa tudi z zunanjimi (družinskimi, moralnimi, socialnimi) lastnostmi povzroča pri drugih pobude, da bi jo napadli, oziroma oškodovali in poškodovali.

O ubojih bomo povedali še nekaj posebnosti. Najpogosteje izhajajo iz razgibanih razmerij med ljudmi, največkrat med dvema osebama, med katerima zaradi najrazličnejših pobud nastajajo konfliktni položaji. Vedenje žrtve in reagiranje storilca še ni zadosti raziskano, zlasti ne v »kriminalodinamiki« in njunih medsebojnih razmerjih, pri ubojih pa še posebno ne, ker je za tovrstno proučevanje ostal samo eden od kriminalnega para. Pogosto vemo le, da so bila razmerja med žrtvijo in storilcem dolgotrajna ali kratkotrajna, javna ali prikrita, nasilna ali nenasilna, stalna ali naključna itd., medtem ko nam globoki psihološki stiki pogosto niso docela jasni; ti so bili prepogosto tudi antagonistični, spremenljivi in v njih so nastajala razmerja, v katerih je bil krivec popolnoma nedolžen in je potencialni ubijalec po naključju postal žrtev (jaz njega ali on mene). Če bi se dosledneje lotevali »psihološke avtopsije« žrtve, bi precej več vedeli o sožitju in agiranju, ki je preveč razgibano in spremenljivo, da bi za proučevanje žrtve zadostovalo samo nekaj podatkov. Zato je vedno težko, zlasti pri pokojnih, ugotavljati mehanizme medsebojnega delovanja, pobude, obojestransko vplivanje in oblikovanje razmerij itd., tja do posledice, v kateri je eden od para izgubil življenje. »V paru storilec-žrtev obstajajo bio-psihične-družbene vezi in tko mrežo razmerij, iz katerih izhaja agresija. Pogosto je potek teh interakcij tako zapleten, da je težko zanesljivo določiti mejo med protagonistoma in razločevati tistega, ki žali, od tistega, ki je žaljen.«¹⁶

Žrtev je torej druga stran obraza, ki se nam kaže ob raziskovanju kaznivega dejanja. Ta stran je še posebno pomembna, če odkrivamo skrivnosti ljudi, ki so živeli skupaj in imeli skupne kakšne gmotne ali negmotne dobrine ter so bili njihovi stiki predestinirani, ne samo s

¹¹ Mendelsohn: *Excerpta Criminologica*, str. 241.

¹² Navedeno po Fattahu, str. 648.

¹³ Glej: Skaberne, str. 259, Schultz, str. 136, Šeparović, str. 113 itd.

¹⁴ Morris - Cooper, str. 67.

¹⁵ Versele, str. 462.

¹⁶ Fattah, str. 646—647.

provokativnimi položaji, motivi itd., ampak tudi z naravo oziroma strukturo njihovih osebnosti. Zato pri tem odkrivamo, da, kot pravi Schultz,¹⁷ »napadalec in žrtev nista vedno nasprotna, napadalec ni vedno kriv in žrtev ni vedno nedolžna«.

Kaznivo dejanje (zlasti uboj) je pogosto posledica skupnega delovanja žrtve in storilca ter njunih vzajemnih razmerij. Kolikor gre za žrtev, je pomembna njena osebnost, njeno vedenje in ravnanje ter provokativni položaji, v katerih tako ali drugače vpliva na storilca. Po tej plati pozna viktimologija različne klasifikacije žrtev; to omogoča, kot se zdi, tudi vpogled v posebnosti, s katerimi se žrtev povezuje in navezuje na svojega storilca in s katerimi ga morebiti spodbuja k dejanju. Grožnje z ubojem so lahko vnaprejšnji zunanji in verbalni izraz duševnih dispozicij za dejanje (čeprav pogosto v afektu); ni pa nujno, da bodo grožnje uresničene.

Toda pri močno personaliziranih kaznivih dejanjih, kot so uboji, bi kazalo opozoriti še na nekatere posebnosti, ki presegajo zgolj okvir razmerij »kriminalnega para« in njihovih razsežnosti.

A. VPLETENI »OPAZOVALCI«

1. Izhodišče

Teoretična viktimologija se ukvarja predvsem z razmerji v paru ter jih proučuje iz raznih zornih kotov in za razne namene. Večina kriminalitete, bodisi da gre za personalizirano ali ne, se res poraja v takih ali drugačnih razmerjih med dvema stranema, od katerih je ena oškodovanec in druga storilec. Najpogosteje ni »tretjih«, ki bi v razmerjih med dvema imeli kakšno posebno vlogo. Tudi pri empiričnih raziskovanjih ubojev, o katerih govorimo v tem sestavku, je v dosegljivi domači in tuji literaturi, zelo malo ali nič načetega o morebitnem prispevku tistih, ki neposredno morda ne sodijo v tako imenovani »couple pénal«. Še zlasti pa njihova vloga ni obdelana z viktimološko-teoretične plati.

V že omenjeni raziskavi »Uboji na Slovenskem« (čeprav so bili podatki zbrani iz sodnih spisov in brez dodatnih poizvedovanj) se je namreč pokazalo, da so se viktimogena razmerja razvijala, ne samo znotraj kriminalnih parov,

marveč šire, tako da so v viktimogenezi ali kriminogenezi sodelovali tudi drugi. Le-ti pogosto že od začetka sodelujejo z enim ali drugim od obeh protagonistov in oblikujejo ter s podpihovanjem, hujskanjem, ščuvanjem, napletanjem, napeljevanjem itd. spreminjajo njuna razmerja (iz ljubosumnosti, maščevanja, škodoželjnosti, koristoljubnosti ali kakšnih drugih vzrokov in pobud, zase ali za druge).

Za to neredko zlorablajo svoj družbeni ali družinski položaj, s svojo osebnostjo ali kako drugače povzročajo do sebe ali enega izmed »kazenskega para« duševne ali telesne reakcije, katerih posledica je, kot bomo videli, smrt enega iz para, kolikor zaradi take vloge tudi sami ne postajajo »sekundarne žrtve« (ker pri tem izgubijo koga izmed bližnjih). V taki svoji vlogi nikakor ne ostajajo pasivni in »nedolžni opazovalec«,¹⁸ marveč različno aktivni dejavnik v dinamiki kaznivega dejanja. Vloga tretjih je v dinamiki družbenih interakcij po svoje bolj določena v kazenskem pravu kot v viktimologiji in kriminologiji, čeprav je njihova odgovornost redkeje poudarjena in njihova vloga v dinamiki kaznivega dejanja previdno sankcionirana ter v posameznih kazenskih zadevah celo pozabljena. Zdi pa se, da bi moral biti viktimološko kriminološki koncept zanje dokaj širši od pravnega ter bi jih moral upoštevati tako fenomenološko kot socialno psihološko in biološko v njihovih interakcijah z obema v paru.

Naslednjih nekaj primerov iz slovenske kazuistike o ubojih bo verjetno pokazalo, da bi bilo treba pri viktimološkem proučevanju nekaterih personaliziranih kaznivih dejanj v kriminogeni (viktimogeni) kompleks poleg storilca in žrtve kaznivega dejanja vstaviti in upoštevati še tretje osebe (če so udeležene).

2. Nekaj primerov

V raziskavi smo ugotovili, da so bile pri 124 ubojih vpletene še tretje osebe. V nadaljevanju jih bomo nekaj našteali.

— Storilec je imel z ženo pokojnega že več mesecev spolno razmerje. Pokojni je zato nasproti storilcu trdo nastopil in tudi od žene zahteval, da pretrga razmerje. Žena pokojnega je medtem storilca napeljevala k uboju moža.

¹⁸ Shaskolsky, str. 44—48 in še nekateri drugi avtorji, npr. MacDonald, str. 65, Wolfgang, str. 245, govore o »Innocent Bystander« in ne obravnavajo vprašanj, ki so načeta v tem sestavku.

¹⁷ Schultz, str. 136—137.

— Storilec je imel s svojim dekletom nezakonskega otroka. *Dekletova mati in očim* se s tem razmerjem nista strinjala in *sta nasprotovala* njunim stikom. Pri enem izmed prepirov med storilcem in dekletovo materjo je bil navzoč tudi njen duševno prizadeti sin, star 24 let, in je na *materino pobudo* žalil storilca, da ga je le-ta ubil.

— Storilčeva žena je bila v gospodinjstvu zelo neredna. V zadnjih mesecih pa se je začela tudi odtujevati, ker je *nanjo* glede tega zelo *vplivala njena sošolka*, ki ni bila na dobrem glasu. Žena — žrtev je potem zaradi nagovarjanja odklanjala nadaljevati skupno življenje. z možem, da je lahko pohajkovala z bivšo sošolko. Storilca-moža je to pripeljalo v tako stanje, da je ženi vzel življenje.

— Mož-žrtev in žena-storilka ter njeni trije nezakonski otroci so se pogosto prepirali. Mož je tri mesece pred dejanjem zapustil dom in se preselil. K ženi se je vračal le občasno. *Storilčini otroci* so z možem-žrtvijo slabo ravnali, ga pretepali in nagnali z doma.

— Storilčevo dekle je prevzel fant-žrtev. Dekle so k menjavi partnerja *nagovarjali* tudi *stariši*.

— Med taščo-žrtvijo in zetom-storilcem so bili prepiri, ker tašča zetu ni hotela izročiti dela posestva. *Storilčeva žena (hči žrtve)* je s svojim *nerazpoloženjem do matere* vplivala na razvoj razmerij v smeri uboja.

— Ko se je storilec-zet priženil v družino žrtve, so nastali prepiri zaradi neizpolnjevanja prežitka. Kljub razdrtju pogodbe so se prepiri nadaljevali. Tasta je *sovražila tudi njegova žena*, ker jo je večkrat pretepal in bil nanjo ljubosumen, zato je ta *zeta nagovarjala*, naj tasta (oziroma njenega moža ubije). Storilec-zet se je nekaj časa upiral, nato pa je dejanje storil, zlasti še, ko mu je napeljevalka zagotavljala, da ga tast misli spoditi.

— Dva sostanovalska zakonska para sta se prepirala zaradi otrok in čiščenja pritiklin. Prepire sta *navdihovali* zlasti in tudi povzročali *ženi žrtve in storilca*.

— Ko je stanodajalec-žrtev pripeljal v hišo svojo konkubino, so se začeli prepiri med njo in ženo najemnika-storilca. *Prepiri so se vedno razvijali na pobudo obeh žensk* in so prerasli v sovražstvo. Obe sta nenehno *ščuvali možka* drugega zoper drugega.

— Pri gostilniškem prerekanju (med znanci), je »*neznanec*« *podžigal storilca*, češ, »ali boš vse (žaljivke) »požrl«. Žrtev, ki je priskočila na

pomoč bratu in njegovemu znancu, je bila pri tem zabodena.

— Sin-žrtev je pred leti živel pri očetu in gospodaril z njegovim mlinom, mislil je, da mu ga bo oče izročil v last. Zaradi tega in *zaradi očetove konkubine* je prišlo do sovražstva in položaja, v katerem je oče sina ubil.

— *Nezakonski oče* je z dekletom-nezakonsko materjo *pretrgal* vse stike in tajil očetovstvo. Otrokova mati je imela zaradi nezakonskega rojstva *konflikt tudi s svojo materjo*. Zato je vzela življenje svojemu otroku.

— Na gasilski veselici se je *storilčev sin prepiral* s starejšo žensko, kateri je nato prišla na pomoč *njena hči*. V to so se *vpletli tudi navzoči* in razvil se je pretep. Žrtev je kot reditelj poskusil pretepajoče se pomiriti, prav takrat pa je prišel storilec in ga zabodel.

— Po prepiru, ki je nastal med kvartanjem, so se udeleženci skušali pomiriti, pri tem pa je spet prišlo do prerekanja in prerivanja. Žrtev je skušala pomiriti *dva pretepajoča se kvartopirca*, a zadel jo je storilčev udarec v brado. Ko se je pobrala s tal, pa jo je eden izmed njiju zabodel.

3. Teoretične posplošitve

Že teh nekaj primerov več kot zgovorno kaže na dejavno poseganje tretjih oseb v razmerja »ubitega in ubijalca« in oblikovanje ter spremijanje njunih razmerij v negativne smeri.

Dejavna vloga tretjih v dinamiki nastajanja kaznivega dejanja uboja je raznovrstna. Lahko prispevajo, da do posledice sploh pride, da do nje pride celo zaradi njih, oziroma, da pride hitreje, kot bi sicer, če se ne bi vpletali v položaje, zaradi katerih ali iz katerih je nastala posledica.

Osebe, ki glede tega pogosto prispevajo svoj delež v viktimodinamiki, so navadno ljudje, ki so blizu ali celo obeh od para. To so zakonci, sorodniki ali njihovi prijatelji. Druga razmerja do katerega iz para redkeje prihajajo v poštev, čeprav se dogaja, da imajo v naključnih in trenutnih položajih tudi neznanci podobno in pomembno vlogo.

Tretje osebe kot aktivni dejavnik v kriminogenem (viktimogenem) kompleksu bomo za naš namen (v nasprotju od Shaskolskega,¹⁹ ki se je v viktimološkem smislu ukvarjal z očitvidci na kraju dejanja) imenovali »*vpletene opazovalce*«.

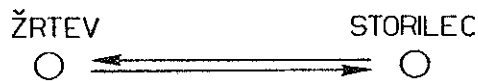
¹⁹ Shaskolsky, prav tam.

S tem, sodimo, sta vsaj operacionalno določena njihov položaj in vloga za pojasnjevanje funkcij teh oseb v bio-psiho-socialnem raziskovanju razmerij protagonistov kaznivega dejanja (uboja), ki doslej v teoretični in empirični viktinologiji sploh ni obdelan.

»Opazovalci« so zato, ker neredko, če ne ves čas, pa vsaj delno, opazujejo razvoj dogajanja med osebama (ali med ljudmi), izmed katerih je ena pozneje postala žrtev, druga pa storilec kaznivega dejanja, ne glede na to, kakšno vlogo sta imeli še za časa življenja obeh. Navadno so tudi poučeni o veliko nadrobnostih v razmerjih obeh in če ne drugače, vsaj v času trajanja viktinogene dispozicije poznajo vsaj enega iz para ter ga tako ali drugače podpirajo.

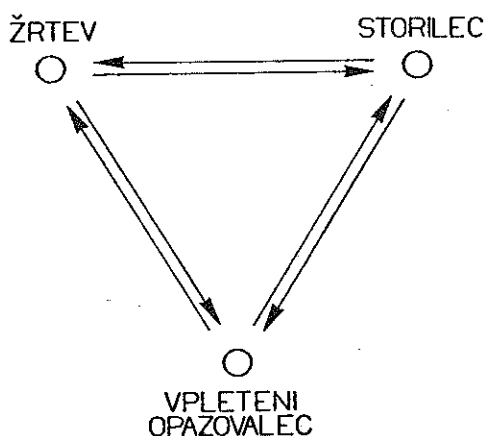
»Vpleteni« pa bi jih imenovali zato, ker ne ostajajo na ravni »nedolžnih opazovalcev« in ravnodušni tako do prvega kot do drugega iz para, pa tudi ne do samega bistva družbenega konfliktnega položaja, saj so pogosto sami bolj ali manj zainteresirani za spor, razplet dogodka oziroma njegovo rešitev, izid itd. Neredko pa so sploh neposredni povzročitelji spora ali osrednja figura v spopadu in če ne drugače pa z navdihovanjem, razvnanjem, spodbujanjem, napeljevanjem itd., skratka intelektualno oziroma duševno ali telesno prispevajo k razvoju razmerij kasnejšega kriminalnega para. Pri tem pa najpogosteje ostajajo v ozadju ali celo neopaženi, čisti in neomadeževani, moralnim obsodbam in zaznamovanju neizpostavljeni. Pravosodje jih večinoma pušča v nemar, saj primeri iz naše kazuistike kažejo, da pogosto niso bili zaslišani niti kot pričë, kaj šele, da bi imeli kakšno drugačno vlogo ali da bi jih zadela kazenska odgovornost.

Kriminološka, predvsem pa viktinološka literatura obravnava samo viktinogena razmerja med žrtvijo in storilcem. Če bi to ponazorili grafično, potem interakcije med njima potekajo takole (sociogram št. 1):

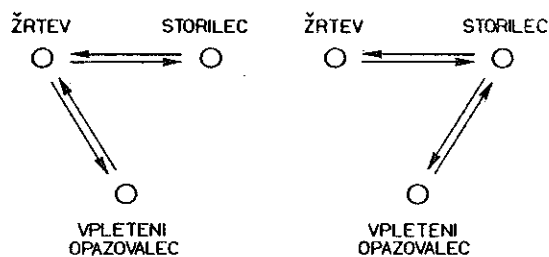

Ker pa teh razmerij oziroma interakcije v dosti primerih (zlasti personalizirane kriminalitete) ne oblikujeta in ne spreminjata oba, sicer res navidez glavna protagonista, marveč (kot nam nakazuje zlasti kazuistika ubojev) tudi vpleteni opazovalci, bi morali razdelitev funkcij v viktinogenem (kriminogenem) kompleksu raz-

zumeti drugače, in sicer v nasprotju s prejšnjim modelom (sociogram št. 2).

Pri tem je seveda manj pomembno, koliko ljudi je na strani omenjenih pozicij. Pomembno je, da ne gre zgolj za »couple pénal«, marveč lahko tudi za »triple pénal«, ker ne gre samo za dvojno razmerje, ampak za trojno, oziroma za trojno součinkovanje storilca, žrtve in vpletenega opazovalca. Slednji pa je tako v kriminologiji ali viktinologiji (za naš namen so stališča, ali je viktinologija del kriminologije ali pa samostojna veda, nebištvna) zanemarjeno in nenačeto področje. Zdi se, da je vsaj za nekatera kazniva dejanja, zlasti personalizirane kriminalitete, treba upoštevati to tretjo razsežnost v dinamičnem viktinogenem (lahko tudi kriminogenem) kompleksu, da bi lahko tudi po tej plati prispevali k zmanjševanju tistih pojavov, ki izhajajo predvsem iz neurejenih medsebojnih razmerij. Ni pa vedno nujno, da vpleteni opazovalec komunicira z obema iz para. Pomembno je, da je udeležen le pri onem izmed njiju z žrtvijo ali s storilcem (sociogram št. 3).

»Vpletenih opazovalcev« ne gre izločati iz viktinogenega kompleksa, kajti z žrtvijo in storilcem sestavljajo nedeljivo celoto bio-psiho-socialnih vezi, iz katerih je nastalo kaznivo dejanje.

Z njimi se zde razmerja med žrtvijo in storilcem še bolj zapletena, kajti upoštevati je treba prispevek in vlogo ne samo para, temveč celo treh ali več oseb, pri čemer je kaznivo dejanje neredko lahko posledica kolektivne psihoze. Tretje osebe ali vpleteni opazovalci, kot smo jih imenovali, pri tem vnašajo svojo osebno noto v razmerja para, svojo nevrotičnost in nasilnost, subkulturo nasilja in vedenjske norme, svoje nazore, čustva, stališča itd. Zato je tudi njim in ne samo žrtvam v razmerju do storilca, ampak »vpletenim opazovalcem« v razmerju do žrtve in storilca skupaj, pripisovati možnosti ustvarjanja in oblikovanja nevrotičnih, psihobioloških, genobioloških ter družbenih razmerij.

Vpleteni opazovalci zaradi svojega družbenega položaja ali strukture svoje osebnosti (kot tirani, mučitelji, čudaki, alkoholiki, prepirljivci, suroveži itd.), zaradi položaja v spreminjanju razmerij, zaradi statusa nasproti kakoli osebi ali premoženju itd., vplivajo na nevrotičnost parov, njihovo sovraštvo in ljubosumnost, prepire in mučenja ter kako drugače v mikrostrukturah delujejo na razplet dogodkov; kot smo videli, ti ne gredo vedno v pozitivnih smereh, ampak narobe, zaradi njih nastajajo najbolj tragični in za življenje ljudi usodni dogodki.

Viktimogene predispozicije navadno nastajajo v majhnih skupinah (so pa tudi izjeme), v katerih so prihodnja žrtev in storilec ter nekateri posamezniki, ki so navezani nanju, včasih tudi tako, kot pravi Ellenberger,²⁰ da sestavljajo »kriminalno gnečo«. Zato ima vloga »vpletenih opazovalcev« več razsežnosti.

— **Viktimogeno razmerje** med žrtvijo in storilcem je sploh lahko nastalo samo zaradi njih. S svojim ravnanjem, načinom življenja, s prebivanjem čustev, ki jih kdo v viktimogenem kompleksu ni mogel obvladati itd., so pri drugih sprožili razne impulze ali povode za motivacijski proces, v katerem je pri kom nastala potreba po odstranitvi drugega (nasprotnika). Če ne bi bilo »vpletenega«, ali če ta ne bi povzročil nastalega razmerja, ali če bi znal in utegnil ta razmerja speljati v sprejemljive smeri (kolikor je mogoče glede na vrednostni sistem posameznika, njegovo osebnost ter stopnjo strpnosti in možnosti za skupne rešitve), med kasnejšo žrtvijo in storilcem ne bi nastalo konfliktno razmerje ter položaja, morda pa tudi sploh nikakšno razmerje. Možnosti glede tega gredo celo tako daleč, da je bil kdo ubit in da je kdo postal

ubijalec samo zaradi njihovih razmerij z drugimi in ne zaradi razmerij znotraj »couple pénal«.

— **Viktimogena razmerja ali predispozicije** so med potencialno žrtvijo in potencialnim storilcem že obstajala, pa so jih vpleteni opazovalci zaradi gmotnih ali negmotnih koristi, prizadetosti, čustev, ki so jih gojili do kakega človeka itd. tako preoblikovali in tako vplivali na enega (ali oba) izmed poznejšega para, da so bistveno prispevali k posledici. Ta brez njihovega sodelovanja morda sploh ne bi nastala ali pa bi jo v prizadeta odstranila. V tako oblikovanem viktimogenem kompleksu tristranskih razmerij je njihovo vlogo in prispevek neredko celo težko razločevati od prvotnega delovanja para.

— Pri samo *situacijskih in trenutnih sporih*, to je tistih, v katerih so nasprotja nastala hipoma in pogosto v kakih posebnih okoliščinah ter celo med dotlej nepoznanimi ljudmi (pari, tudi v tako imenovani »kriminalni gneči«), pa so tovrstni »vpleteni opazovalci« v **vlogi nasnovateljev, podpihovalcev, hujskačev, navdihovalcev, pomočnikov, itd.** in prav tako prispevajo, da je kdo ubit. Posebnost tovrstne slovenske kazuistike je, da je prav teh ljudi v ubojih razmeroma precej.

Za tristransko potekajoče mehanizme interakcij žrtve-storilca-vpletenega opazovalca je torej treba poudariti še naslednje **časovne sestavine**.

— Viktimogena razmerja se lahko razvijajo dalj časa in so kakor koli vnaprej določena z več ali manj časa trajajočim prispevanjem vpletenih opazovalcev ter niso odvisna le od viktimogenega (kriminogenega) kompleksa žrtev—storilec (dolgotrajnejša razmerja).

— Nastajajo kot posledica trenutnega položaja, v katerega so se po sili razmer, naključno ali hoté vpletli »opazovalci« in prispevali npr. pri ubojih, k nezaželenemu izidu (trenutna ali naključna razmerja).

Te okoliščine pa imajo še en obraz; kaže se ob udeležbi tretjih oseb v viktimogenem kompleksu. Vpleteni opazovalci so **udeleženi v konfliktnih razmerjih parov**, katerih pripadniki:

— se do dogodka sploh niso poznali (situacijski spopadi);

— so se poznali, pa med njimi do dogodka sploh ni bilo viktimogenega razmerja (vsaj ne očitnega);

— so imeli že pred dogodkom viktimogena razmerja (dolgotrajnejša razmerja).

Glede na **vlogo »vpletenih opazovalcev«** v viktimogenem kompleksu pa gre največkrat za:

²⁰ Ellenberger, str. 115.

— posameznike, ki komu iz para pomenijo avtoritativno osebnost na splošno ali v kakem položaju še posebej (starši, prijatelji, sorodniki in drugi);

— osebe, na katere je kateri iz para močno čustveno navezan (ljubimci, žene itd.);

— osebe, katerih skupno bivanje je življenjsko pomembno za koga iz para (otroci, možje, matere itd.);

— osebe, ki po svojem vedenju, ravnanju, reagiranju itd. v trenutnih konfliktnih položajih ustrezajo dispozicijam enega iz para in ga tako navdihujejo k določenim oblikam komuniciranja (tudi nasilnega) z drugim (znanci in družbe v gostilniških prepirih, fantovski prepiri, pretepi in obračunavanja, kvartopirski razvneteži itd.; skratka, pri tem gre bodisi za duševno ali telesno sosterilstvo in stanja s trenutno izzvano kolektivno psihozo).

Po svojem statusu pa so vpleteni opazovalci (npr. pri ubojih na Slovenskem): znanci, prijatelji in sodelavci; žene katerega iz para; tekmeči in ljubimci; starši enega iz para; sorodniki (tudi otroci žrtev in storilcev) in včasih celo »neznanci«. »Vpleteni« **posegajo** v zakonska, rodbinska, stanovalska, sosedska, premoženjska, spolna, delovna in druga razmerja parov ali kakih mikrostruktur ter v viktimodinamiki življenja bodisi sami ali skupaj z njimi prispevajo k (ne) pričakovanim ali (ne) zaželenim posledicam.

Dolgotrajnejša razmerja nedvomno vsebujejo več osebnostnih sestavin, globlje vzroke, večjo prizadetost itd. Priložnostni spopadi, v katere so udeleženci bolj ali manj po naključju zašli, pa verjetno ustvarjajo več nepremišljenega in nerazsodnega ravnanja, izbruhov, dejanj pod vplivom trenutno izzvanih afektov, reagiranja v evforičnem stanju in podobnega.

Tudi »vpleteni opazovalci« (podobno kot žrtve v viktimogenem kompleksu para) oblikujejo in spreminjajo **psihične in fizične** interakcije protagonistov, in to na najrazličnejše načine. Kolikor gre za njihovo oblikovanje duševnih razmerij para, ostajajo največkrat v ozadju, neopaženi, čeprav so »spiritus agens«, ter jih javnost in pravosodje navadno ne omenjata. Na oči prihajajo bolj kot fizični opazovalci in še to ne vedno. Njihovo ostajanje od strani je pogosto nerazumljivo in škodljivo za pravičnost do tistih, ki so v kriminogenem kompleksu ostali živi in tistih, ki jih ni več.

Njihovo spoznavanje torej ni samo kazensko-pravne, marveč tudi etiološke vrednosti, kajti na

»vpletene opazovalce« v bio-psiho-socialnem trikotniku prav tako delujejo razni notranji in zunanji dejavniki.

B. NEKAJ DOGNANJ RAZISKAVE

V že omenjeni raziskavi, ki je za slovensko območje v letih 1954—1967 obsegla 281 kaznivih dejanj ubojev z 296 žrtvami, je bilo zajetih tudi 124 tako imenovanih »vpletenih opazovalcev«. To pomeni, da je skoraj pri vsakem drugem uboju ali žrtvi sodelovala kaka tretja oseba, ki pa po razpletu dogodkov ni sodila k paru. Toda zaradi še vedno neustreznega zanimanja kazenskega pravosodja za žrtve in njihovo vlogo v genezi ubojev ter zaradi še bolj zanemarjene pozornosti do prispevkov tretjih oseb pri tem, je mogoče pričakovati, da je bilo vpletenih opazovalcev pri ubojih več, vendar njihova vloga ali ni bila ugotovljena ali v sodnih spisih nepoudarjena. Zato je najbrž upravičena domneva, da so pri ubojih (in morda pri personalizirani kriminaliteti sploh) vpleteni opazovalci pogosteje prikriti v ozadju.

Izmed ljudi, ki so kakor koli prispevali k razvoju viktimogenih razmerij (da je prišlo do tragične posledice), jih je bilo le 15 obsojenih zaradi pomoči ali napeljevanja. To pa je le 12% od vseh vpletenih opazovalcev, ki smo jih ugotovili po viktimoloških merilih. Vpleteni opazovalci so torej skupina, ki v viktimologiji še ni upoštevana. V pravosodni praksi, v kateri se napeljevanje in pomoč sicer kaznujeta, pa kljub očitnemu prispevanju pri nastajanju kriminalitete nimajo tistega pomena, ki jima gre po njihovi vlogi.

Glede tega bo v nadaljevanju nekaj ugotovitev o sokrivdi vpletenih opazovalcev pri ubojih na Slovenskem. Za viktimološko razčlenbo smo upoštevali le tiste uboje, pri katerih je bila le po ena žrtev in po en storilec, s čimer smo si olajšali proučevanje njihovih medsebojnih razmerij in vlogo tretjih oseb. *Takih ubojev je bilo 271 in vanje je bilo vpletenih 112 tretjih oseb. Žrtve-otroke pod 14. letom pa smo izločili.*

Z metodo hi^2 smo glede tega opravili več preizkusov²¹ ter za vlogo vpletenih opazovalcev v viktimodinamiki trojnih razmerij ugotovili nekatere posebnosti. Naše ugotovitve zadevajo predvsem vprašanja: v kakšni vlogi in na kakšne

²¹ Preizkuse z metodo hi^2 je opravil Boris Uderman, diplomirani pravnik in višji strokovni sodelavec v inštitutu za kriminologijo ter vodja raziskave o ubojih.

Tabela 1 — Vpleteni opazovalci in pogostnost sporov med pari

Kdo so bili vpleteni opazovalci	Pogostnost sporov					
	Število			Struktura		
	Skupaj	Pogosto	Redko — nikoli	Skupaj	Pogosto	Redko — nikoli
zakonec, konkubent	247	98	149	100	100	100
sorodniki žrtve ali storilca	13	9	4	5	9	3
druge osebe	24	14	10	10	14	7
nihče	61	18	43	25	19	29
ni ² = 11,01 značilen na ravni 0,05	149	57	92	60	59	61
otroci do 14 let	17					
ni znano	7					

načine so vpleteni opazovalci prispevali v ubojih, in sicer glede na pogostnost spopadov med žrtvami in storilci, glede na razmerja žrtev do storilcev, glede na to, kateri iz para je dal povod za spopade in glede na duševno razpoloženje žrtev pred uboju.

Kolikor gre za primerjavo pogostnejših in redkejših sporov, je vloga tistih oseb, ki živijo v stalnejših stikih z enim izmed njiju — očitnejša. Tako se zakonci, konkubenti in sorodniki razmeroma močneje vpletajo v njuna razmerja. Pri teh skupinah gre večinoma za skaljena ljubezenska razmerja, medtem ko se v premoženjska vprašanja vpletajo sorodniki.

Druge osebe pa se močneje vpletajo v tista razmerja med storilcem in žrtvijo, v katerih ni pogostnih sporov. Vse kaže, da gre pri tem za situacijske uboje, ki so zanimivi zlasti za našo kazuistiko. Posebnost tovrstnih ubojev je tudi, da glavna protagonist razločuje razdalja njunih bivališč in da sploh ne žive skupaj ali se do dogodka sploh nista poznala (tabela 1).

V skupini razmerij s pogostnimi spori so vpleteni opazovalci bolj udeleženi z ljubezenskimi razmerji (ljubimci in ljubimke, zakonci) ter s spodbujanjem, razprtij, napeljevanjem k ubojem in podobnim ravnanjem.

Tabela 2 — Kako so vpleteni opazovalci prispevali k ubojem in pogostnost sporov med pari

Kako so prispevali	Pogostnost konfliktov					
	Število			Struktura		
	Skupaj	Zelo pogostni in pogostni	Poredki — jih ni bilo	Skupaj	Zelo pogostni in pogostni	Poredki — jih ni bilo
	247	98	149	100	100	100
s prepiri in izzivanjem	48	15	33	19	15	22
z ljubezenskimi razmerji	22	14	8	9	14	5
spodbujanjem, napeljevanjem in drugače	24	12	12	10	12	8
niso prispevali	153	57	96	62	58	65
ni ² = 8,16 značilen na ravni 0,05						
otroci do 14 let	17					
neznano	7					

V skupini poredkih sporov ali pri parih, ki do dogodka sploh niso živeli v konfliktnih razmerjih, pa tretje osebe prispevajo s prepiri in izzi- vanjem. To spet kaže na situacijska dejanja, ki nastajajo in se razvijajo zlasti ob določenih priložnostih in srečanjih v gostilnah ali takrat, kadar gre za alkoholiziranost udeležencev ali

njihovo razvnetost in nezmožnost pravilnega razsojanja, ker so zaradi uživanja alkohola za- časno duševno moteni. Vloga tretjih oseb se namreč znova pokaže pri parih, ki prej niso bili v konfliktnih razmerjih, pri ljudeh, ki se niso poznali, ali pa so bili njihovi spori redkejši in na videz manj nevarni (tabela 2).

Tabela 3 — Način prispevanja vpletenih opazovalcev in razmerja v parih

Razmerja v parih	Kako so vpleteni opazovalci prispevali k uboju					
	Število			Struktura		
	Skupaj	Nasilno	Čustveno	Skupaj	Nasilno	Čustveno
zakonci, ljubimci, konkubenti, tekmeči	112	76	36	100	100	100
sorodniki	22	10	12	20	13	33
prijatelji, znanci, sodelavci	27	17	10	24	22	28
druga razmerja in neznane osebe	34	28	6	30	37	17
hi ² = 8,91 značilen na ravni 0,05	29	21	8	26	28	22

Pri tem so upoštevani samo uboji med ljudmi, v katerih razmerja so se vpletali »opazovalci«.

Prevladujoča oblika sodelovanja vpletenih opazovalcev v viktimodinamiki dvojic so agre- sivni prispevki oz. telesni posegi tretjih oseb (prepiri, pretepi, izzivanja itd.). Njihovo nasilno prispevanje je zlasti pogostnejše, kadar gre za

spore med prijatelji in znanci oz. za druga raz- merja, tudi z neznanimi osebami.

V duševnem smislu ali z vplivanjem in obli- kovanjem čustev enega ali obeh v paru pa opa- zovalci delujejo razmeroma močneje pri obeh skupinah tistih, katerih razmerja sploh temelje na čustvih. To pa so sorodniki, zakonci, konku- benti, ljubimci in tekmeči v ljubezni (tabela 3).

Tabela 4 — Prispevek vpletenih opazovalcev in povod za konflikte med pari

Kdo je dal povod za spopade	Ali so vpleteni opazovalci prispevali k uboju					
	Število			Struktura		
	Skupaj	So	Niso	Skupaj	So	Niso
žrtev	254	102	152	100	100	100
storilec	34	14	20	13,4	14	13
oba	33	6	27	13	6	18
oba in drugi	48	18	30	19	17	20
povod neznan ali ga ni bilo	24	20	4	9,4	20	3
hi ² = 33,94 značilen na ravni 0,001	115	44	71	45,2	43	46
otroci do 14 let	17					

Če so se tretje osebe vpletale, je številnost njihovih prispevkov največja predvsem tam, kjer so tudi same dale povod za spopad in ga pozneje tudi nadaljevale, zaostrovale in pripeljale do (morda celo zaželenih) posledice ali pa so razmerja vsaj vodile v določeni negativni smeri. Kaže, da so to dogodki, v katerih so trije, to so žrtev, storilec in opazovalec soodgovorni za konfliktno razmerje. Razmeroma očitna je vloga vpletenih opazovalcev tudi takrat, kadar so pobudo ali povod za konflikte dale žrtve ali žrtve in storilci skupaj. Še najmanj vloge imajo pri

storilcih; to je posebnost, ki bi jo razmeroma težko pričakovali. Morda bi kdo utegnil misliti, da so njihovi prispevki (napeljevanje, podpihovanje, hujskanje itd.) bolj razširjeni, če ne vsaj enako namenjeni storilec. Tu pa se še posebej pokaže, da je storilec le del obraza kaznivega dejanja, včasih celo manj pomembni del. Tudi po gornji tabeli je udeležba tretjih oseb močno poudarjena v sporih, ki niso nastali zaradi kakih posebnih pobud dolgo pred dogodkom. Podatki spet nakazujejo njihovo pogostnejšo vpletenost v situacijske spore (tabela 4).

Tabela 5 — Duševno stanje žrtev pred smrtjo in prispevek vpletenih opazovalcev

Kdo so bili vpleteni opazovalci	Duševno stanje žrtev					
	Število			Struktura		
	Skupaj	V afektu ali opita	Speča ali nepripravljena	Skupaj	V afektu ali opita	Speča ali nepripravljena
zakonci in ožji sorodniki	227	170	57	100	100	100
druge osebe	35	27	8	15	16	14
jih ni bilo	56	48	8	25	28	14
hi ² = 5,42 značilen na ravni 0,10	136	95	41	60	56	72
otroci do 14 let	17					
ni znano	27					

Največ žrtev je bilo ubitih v afektu ali pijanosti. To pa se največkrat dogaja v že nekajkrat poudarjenih situacijskih (trenutnih) spopadih ali ob prepirih in položajih, v katerih udeležence

obvladuje močna razdraženost, nerazsodnost, umska omračenost itd., kar je največkrat povzročeno ali spremljano z alkoholiziranjem. Na to dejstvo kaže zlasti skupina »druge osebe«, kar

Tabela 6 — Duševno stanje žrtev pred smrtjo in način prispevanja vpletenih opazovalcev pri uboju

Kako so prispevali	Duševno stanje žrtev					
	Število			Struktura		
	Skupaj	V afektu ali opita	Speča ali nepripravljena	Skupaj	V afektu ali opita	Speča ali nepripravljena
s prepiri, izzivanjem, pretepi ipd.	227	160	57	100	100	100
z ljubezenskimi razmerji —	61	49	12	27	29	21
drugo niso prispevali	30	26	4	13	15	7
hi ² = 5,01 značilen na ravni 0,10	136	95	41	60	56	72
otroci do 14 let	17					
ni znano	27					

pomeni, da gre za ljudi, ki le občasno prihajajo skupaj in občujejo med seboj na različne, pogosto tudi neustrezne ali celo škodljive načine. Seveda pri tem ne gre zanemarjati nasprotij med zakonci in sorodniki; ne ravno pogosto, vendar pa prav tako jih spremljajo opitost, razdraženost in afekti pri nasilnem urejanju medsebojnih razmerij (tabela 5).

Zadnja tabela potrjuje ugotovitve prejšnjih. Telesno nasilje vpletenih opazovalcev je bistvena sestavina razmerij med njimi in pari. Ker največkrat žive ali se družijo z enakimi ljudmi, že samo ta okoliščina določa način njihovega občevanja, moralne vrednote in podobno. Žrtve ubojev in storilci so večinoma iz nižjih družbenih plasti, manj izobraženi, slabše plačani ljudje, pogosto nesprejeti v družbenem okolju, stigmatizirani zaradi svojih posebnosti itd. Vpleteni opazovalci pa verjetno niso nič drugačni. Zato se torej tudi njihovo ravnanje v konfliktnih položajih ne razločuje od vedenja storilcev in žrtev, ki so si skoraj v vsem podobni. Subkultura nasilja je torej značilna tudi zanje (tabela 6).

* * *

Naše empirično raziskovanje vloge žrtev in v zvezi z njim »vpletenih opazovalcev«
kaže predvsem naslednje:

— Vpleteni opazovalci, ki žive blizu žrtve in storilca, glede čustev, sorodstva ali prebivališča, najpogosteje sodelujejo v dinamiki razmerij para s pogostimi spopadi (prav tako večinoma na podlagi čustvenih vpletov) bolj na strani žrtve ali obeh, kot na strani storilca (toda s tem ni rečeno, da je žrtev boljša kot storilec).

— Za vpletene opazovalce v naključnih in situacijsko nastalih spopadih pa so značilni agresivnost in alkoholiziranost ter afektivno stanje v času prispevanja pri uboju, pogosto pa popolno nepoznavanje enega ali celo obeh iz para.

Naša empirična raziskava ubojev pa je z viktinološke plati posebno pokazala še, da vpletene opazovalce tudi kazensko pravosodje ne spoznava tako, da bi jim po njihovem deležu v kaznivem dejanju uboja določilo ustrezno vlogo v mehanizmu interakcije trikotnih razmerij.

C. SKLEPNE UGOTOVITVE

Viktimaliteta, kot smo lahko spoznali pri ubojih na Slovenskem, ni odvisna samo od interakcij med žrtvijo in storilcem ter predispozicij same žrtve in storilca, marveč marsikdaj tudi od vme-

šavanja tretjih oseb. Viktimogena razmerja se ne razvijajo samo dvostransko, namreč med ubitim in ubijalcem (oz. napadalcem in napadenim ali storilcem in oškodovancem), ampak pogosto tudi v trikotu. Zato ne gre vedno samo za osebne lastnosti žrtve in storilca ter njuno ravnanje. Njiju in tudi njuno vedenje pogosto oblikujejo in spreminjajo (posredno ali neposredno, naklepno ali nenaklepno, nezavestno ali hoté) še tretje osebe, imenovali smo jih »vpleteni opazovalci«. Tako jih imenujemo tudi zaradi tega, ker smo ugotovili, da kaj takega ostanejo še po sodni obravnavi zadeve (uboja), saj jih največkrat ne zadene nikakršna odgovornost za nastale posledice. V veliko primerih bi jim namreč nastalo dejanje lahko pripisovali za njihovo (čeprav ga sami niso storili) in ne za tuje. Zdi se, da je antagonističnemu paru žrtev-storilec treba dodati še tretjo razsežnost. Ta mora vplivati tudi na kriminalno politiko. Pomembna pa je tudi za proučevanje interakcijske teorije kriminalitete. Bio-psiho-socialna razlaga etiologije kaznivega dejanja mora obseči tudi »vpletene opazovalce«. Le tako je mogoče ugotavljati stopnjo odgovornosti tistih, ki jih je družbeno okolje pahnilo v kriminal, in vlogo tistih, ki so pri tem kakor koli sodelovali, ne samo kot neposredni in očitni napeljevalci in pomagači (v kazensko-pravnem smislu), ampak dokaj širše (v viktinološko-kriminološkem smislu). Tako bi laže in prej prihajali do spoznanj, da storilec morda v kakem konkretnem primeru zasluži več razumevanja in naklonjenosti, da žrtev do storilca le ni tako antagonistična, da sta oba lahko igrača v rokah tretjih in da morda ni pravično »tretjih«
klicati na odgovor le, če jim utegnejo dokazati naklepno napeljevanje in naklepno pomoč. Večkrat bi jih morala zadeti vsaj moralna odgovornost, če že ne kazenska.

Za viktinologijo kot razmeroma novo oziroma mlado znanost je nujno, da odkriva nadaljnje razsežnosti v etiologiji kriminalitete. Ker je še na začetku poti, je v njej marsikaj neizdelanega in nedognanega. Njena izhodišča in posplošitve morajo učinkovati na razvoj sodobnega kazenskega pravosodja in sploh znanosti, ki se ukvarjajo s človekom in njegovim kaznivim dejanjem, tako v teoretičnem kot v praktičnem oziru. Zato menimo, da bi bilo treba na področju, ki ga načelnja ta sestavek, upoštevati nekatere pomisleke, npr.:

— Ali je pri nekaterih personaliziranih kaznivih dejanjih ob močni udeležbi tretjih oseb, ki ob koncu dinamičnih interakcij med žrtvijo in

storilcem niso ne prvo in ne drugo, še mogoče obdržati doslej znane tipologije tako žrtev kot storilcev? Če v genezi dejanja upoštevamo trojno vzajemno učinkovanje in ne samo dvojnega (kot je v navadi doslej), lahko ta razmerja najbrž spremenijo dosedanja spoznanja o paru, saj ta ni edin nosilec pojava.

— Vse kaže, da bi bilo treba tudi »vpletene opazovalce« ali »tretje osebe« (ali imenujmo jih kakor koli), ki se vpletajo v »couple pénal«, ki to marsikdaj sploh ni več, začeti nadrobneje proučevati, in to s pomočjo psihologije, psihoanalize, psihiatrije, sociologije, sociometrije, socialne psihologije itd. ter ugotavljati stopnjo njihovega (zlasti psihičnega) sodelovanja, ki je doslej najmanj znano. Tako bi bilo mogoče ustvariti tudi njihovo tipologijo in jo skupaj z modificirano tipologijo žrtev in storilcev uporabljati v kriminalnopolitične, preventivne, etiološke, fenomenološke, profilaktične, terapevtske, kriminalistične in druge namene, ali iz praktičnih izhodišč ali iz teoretičnih zaključkov.

— Njihovo proučevanje je še pomembnejše, ker »vpleteni opazovalci« ustvarjajo in oblikujejo zelo zapletena in neznanana razmerja, ki najbrž niso lastna samo ubojem in nasilnim dejanjem, ampak morda še katerim drugim, ne samo med fizičnimi, marveč morda tudi med pravnimi osebami ali med fizičnimi na eni in pravnimi osebami na drugi strani.

— Storilec, dejanje, žrtev in v razmerja para vpletene tretje osebe in njihove dispozicije sestavljajo viktimogeni (kriminogeni) kompleks, ki ga ni mogoče proučevati delno in iz zornega kota enostranskih stikov in fizičnih mehanizmov, marveč šire in specializirano glede na vrsto interakcij oziroma kriminalitete. To pa pomeni razširitev bio-psiho-socialnih sorazmerij na več oseb in ne samo na dve ali dve poziciji.

— Nedognanost viktimologije nalaga odkrivati nove razsežnosti v medsebojnih razmerjih ljudi, ki so kakor koli vpletene v deviantno vedenje. Upoštevanje zgolj dveh protagonistov in njihovih interakcij zamegljuje resnico. Viktimologija v 30 letih ni posebno napredovala (kot npr. kriminologija), čeprav gre v viktimogenezi ali v kriminogenezi kakega pojava morda za dvojni videz istega obraza.

— Kriminologija se predvsem ukvarja s storilcem in kaznivim dejanjem, viktimologija pa z žrtvijo in bio-psiho-socialnimi vezmi, ki se razvijajo med žrtvijo in storilcem do viktimalizacije. Zanimarjeno in opuščeno pa je obravnavanje problematike, ki v razmerjih med njima nastaja

s prispevanjem tretjih oseb, ki niso ne žrtve ne storilci kaznivih dejanj. Ker je njihov delež (zlasti v intelektualnem-psihičnem pogledu) včasih tolikšen, da bi dejanje lahko šteli za njihovo, manjka v proučevanju dinamike okoliščin, iz katerih nastajajo kazniva dejanja — člen, ki ga predstavljajo. Zato se upravičeno postavlja tudi vprašanje, ali naj se za »vpletene opazovalce« zanima viktimologija (ker so včasih zaradi izgube svojcev, premoženja ali kakršnekoli druge škode »sekundarne« žrtve) ali kriminologija (ker so kot pomagači in napeljevalci v nekem smislu tudi sotorilci). Ta vprašanja so bolj jasna za kazensko pravo ali morda kakšne dušeslovne discipline toda tovrstne rešitve niso tisto, o čemer razpravljamo. Verjetno bi jih morali proučevati dodatno h kriminološkimi in viktimološkimi konceptijam, ker je med »vpletenimi opazovalci« kot sekundarnimi žrtvami na eni in pomagači ter napeljevalci kot sotorilci na drugi strani ogromno področje neznanega in neproučenega. Zdi se, da se prav tu nakazuje »terra incognita«. S tem pa se lahko odpira *nova disciplina*, ki bi izpolnila vrzel, ki v tem pogledu nastaja.

Rokopis končan 17. maja 1971.

UPORABLJENA LITERATURA

1. Carić dr. Ante: Viktimologija i krivično pravo, Zbornik radova pravnog fakulteta u Splitu, letnik VII, 1969—1970, str. 77—95.
2. Castro Aniyar L. de: Victimology, Abstracts on Criminology and Penology, Vol. 9, No 2, March/April 1969, str. 194.
3. Ellenberger dr. Henri: Relations psychologiques entre le criminel et la victime, Revue internationale de Criminologie et de Police technique, no 7, vol. VIII. jan.—mars 1954, str. 103—121.
4. Fattah Ezzat Abdel: La Victimologie: Qu'est-elle, et quel est son avenir? Revue internationale de Criminologie et de Police technique, no 2, vol. XXI, 1967, str. 113—124 in no 3, str. 193 do 202.
5. Fattah Ezzat Abdel: Uloga žrtve u odredjivanju delikta, prevod v Jugoslovenski reviji za kriminologiju i krivično pravo, letnik VIII, št. 4, oktober—december 1970, str. 646—671.
6. Fattah Ezzat Abdel: Problem of Victimology in Penal Justice, Abstracts on Criminology and Penology, Vol. 9, No 2, March/April 1969, str. 194.
7. Hentig Hans von: The Criminal and his Victim, leto 1948, str. 469.
8. Hentig Hans von: Zur Psychologie der Einzeldelikte—Der Mord, Tübingen, 1956, strani 287.
9. Kobe-Bavcon: Kazenski zakonik s pojasnili in sodno prakso, Ljubljana 1970.

10. Krivična djela lišenja života na području NR Hrvatske, Ured za kriminološka ispitivanja, DSUP-NRH Zagreb, 1959, strani 258.
11. Mc Clintock: Crimes of Violence, London, 1963, strani 287.
12. Mendelsohn B.: La victimologie, Revue internationale de Criminologie et de Police technique, no 1, vol. X, jan.—mars 1956, str. 95—109.
13. Mendelsohn B.: The Origin of the Doctrine of Victimology, Excerpta Criminologica, 1963, str. 239—244.
14. Nagel dr. W. H.: The Notion of Victimology in Criminology, Excerpta Criminologica, 1963, str. 245—247.
15. Schultz Le Roy G.: The Victim — Offender Relationship, Crime and Delinquency, Vol. 14, No 2, April 1968, str. 135—141.
16. Shaskolsky Leon: Nedolžni opazovalec in kaznivo dejanje, prevod v Reviji za kriminalistiko in kriminologijo, 1970, št. 4, str. 280—282.
17. Skaberne dr. Bronislav: Pomembnost pravilnega obravnavanja otrok in mladoletnikov, ki so bili žrtve kaznivih dejanj, Revija za kriminalistiko in kriminologijo 1969, št. 4, str. 259—265.
18. Šelih dr. Alenka: Viktimologija in njena vloga v boju zoper kriminaliteto, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, 1967, št. 1—2, str. 37 do 42.
19. Šeparović mg. Zvonimir: Žrtva krivičnog djela, Zbornik pravnog fakulteta u Zagrebu, letnik XII, št. 1—4, 1962, str. 111—123.
20. Versele S. C.: Legal and Criminal Points in Relation to the »Victims« of Crimes, Excerpta Criminologica, 1963, str. 462.
21. Wolfgang Marvin E.: Patterns in Criminal Homicide, 1958, strani 413.
22. Wolfgang Marvin E.: Studies in Homicide, Editor, 1967, strani 323.

UDC: 343.98

Involved Bystanders — victimological Aspects

Dr. Janez Pečar, Scientific Research Worker, Institute of Criminology, Ljubljana

Victimology deals, above all, with interpersonal relations between the offender and the victim and with the role of the victim. Criminology, on the other hand, concentrates on the offender and his offence. The contribution of third persons in the dynamic relations between the offender and the victim is however, a theoretically unexplored field. Even empirical studies do not deal with the participation of persons who are neither offenders nor victims in the »collective action«. Law enforcement agencies are not generally concerned with them nor with their influence in the victimogeneous or criminogeneous relations between the »couple pénal«. Mostly they are neither legally nor morally responsible. The author calls such persons »involved bystanders«.

In an analysis of 281 homicides in Slovenia there were 124 involved bystanders, but only 12% came before courts.

The author gives an operational definition of »involved bystanders« and proceeds to an analysis of their contribution to the relations between the victims and the offenders in terms of time and of their roles in this context. He pleads for them to be considered in the three-part victimogeneous complex and for their role to be studied theoretically as well as empirically. Finally, he seeks an assessment of the extent of their contribution (above all in the psychological aspect), a typological classification and a consideration of bystanders in criminal policy.